

گامی نو در تحول

برنامه‌های درسی

بارئیس سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

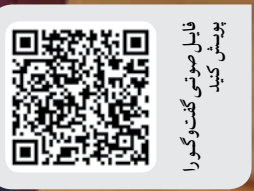
یکی از مأموریت‌های مهم سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، زمینه‌سازی برای تحول برنامه‌های درسی و تربیتی است. این تحول در گام نخست نیازمند تفکر طراحی است. جناب آقای حجت‌الاسلام دکتر علی لطیفی ابعاد این تفکر و گام‌های اجرایی آن را در گفت‌وگویی علمی که دفتر مجله با ایشان انجام داده، تبیین کرده است. با هم این گفت‌وگو را می‌خوانیم.

منطق و فرایند تحول نظام برنامه‌درسی و تربیتی را تشریح بفرمایید؟

برای تحول برنامه‌های درسی نقشه‌راهی با عنوان «نقشه‌راه اجرایی سازی برنامه‌درسی ملی در سطح مدرسه» طراحی شده است. تصور ما این است که برای اینکه هم سند تحول بنیادین آموزش و پرورش و هم برنامه‌درسی ملی و دیگر اسناد، در سطح مدرسه تحقق پیدا کنند، مجموعه‌ای از اقدامات در نظم و آرایش خاصی باید اتفاق بیفتند. ما تا الان برای این اقدامات کمتر طراحی داشته‌ایم و حال سعی کردیم در سازمان برای آن طراحی انجام دهیم. به صورت خلاصه، تصور ما این است که اگر بخواهیم از نقطه‌مدرسه به برنامه‌درسی نگاه کنیم، اولاً مدرسه باید راهنمای عمل برنامه‌درسی داشته باشد؛ یعنی هر کدام از عوامل مدرسه، در هر کدام از دوره‌های تحصیلی، باید راهنمای عمل برنامه‌درسی ملی داشته باشند تا بر اساس آن متوجه باشند در آن دوره تحصیلی چه اهدافی را باید دنبال کنند.

دومین چیزی که باید در اختیار مدرسه قرار دهیم، این است که دست مدرسه و عوامل مدرسه را از مواد و منابع آموزشی و تربیتی پر کنیم؛ یعنی آن چیزهایی که به مثابه ابزار یا کمک‌کار معلم هستند، برای پیشبرد اهدافش. ما اسم این مواد و منابع آموزشی را بسته‌های تربیت و یادگیری می‌گذاریم. ما باید بخش قابل توجه و قابل قبولی از این مواد

الهام فراستی

برای اینکه هم سند تحول بنیادین آموزش و پرورش و هم برنامه درسی ملی و دیگر اسناد، در سطح مدرسه تحقق پیدا کنند، مجموعه‌ای از اقدامات در نظم و آرایش خاصی باید صورت بگیرند

بخش دیگر این گام، تدوین بیانیه‌ی هویت دوره‌های تحصیلی است. به صورت خلاصه در این بخش متمرکز هستیم بر اینکه بگوییم هر دوره تحصیلی چه غایت اصلی و چه ایده‌ی اساسی دارد و به دنبال تحقق چه چیزی است. به طور مثال، ما انتظار داریم در دوره متوسطه اول چه اتفاقی بیفتد؟ و در هر کدام از این دوره‌ها چه اصول خاصی بر محتوای آموزشی و روش‌های یاددهی یادگیری حاکم هستند؟ دانش آموزان چه ویژگی‌هایی دارند که ما باید بر اساس آن ویژگی‌ها آموزش را سازمان‌دهی کنیم. همچنین، در ذیل بحث هویت دوره‌های تحصیلی یا به موازات آن، به یک مجموعه نکات و ملاحظات درباره بازطراحی دوره آموزش متوسطه توجه خواهیم کرد. گام دوم آماده‌سازی راهنمای حوزه‌های تربیت و یادگیری است. ما ۱۱ حوزه تربیت و یادگیری داریم که هر کدام یک راهنمای برنامه‌ی درسی دارند. البته این راهنمای برنامه درسی قبلاً در سازمان در سال ۹۹ انجام شده است. ما صرفاً با استفاده از نتایج گام ۱، تجربه همکاران دیگر را اصلاح و پیرایش خواهیم کرد و به سمت به‌روزرسانی محتوای آموزشی پیش خواهیم رفت. گام سوم که بسیار مهم است، تعیین عنوان‌های درس‌ها و توزیع زمان آموزش و همچنین، به طور مشخص، بازطراحی دوره متوسطه دوم است. همکاران می‌دانند،

منابع را به مدرسه‌ها معرفی کنیم یا در اختیارشان بگذاریم. حالا یا تولید خود سازمان باشد یا دیگران تولید کنند و سازمان تأیید کند. به این طریق منابع را برای مدرسه تأمین می‌کنیم. سومین چیزی که باید برای مدرسه تأمین کنیم، این است که یک نظام خدمات پشتیبانی علمی باید داشته باشیم که پایه‌ی پای مدرسه پیش بیاییم و نیازهایش را پاسخ‌گو باشیم. برای پاسخ‌گویی به این سه هدف یا این سه نقطه تحولی که باید در مدرسه تحقق پیدا کند، پیش‌بینی سازمان این است که بتوانیم هشت گام را ببیمیم: گام اول که خود شامل دو بخش است، گام تدوین چارچوب‌های انسجام‌بخشی است که عبارت‌اند از:

۱. نظام‌واره‌های شایستگی‌های پایه و عمومی دوره تربیت رسمی عمومی
۲. بیانیه هویت دوره‌های تحصیلی

مقصود از نظام‌واره‌های شایستگی‌های پایه و عمومی دوره تربیت رسمی عمومی، آن دسته از ویژگی‌ها، صلاحیت‌ها، توانمندی‌ها و مهارت‌هایی هستند که دانش‌آموزان، فارغ از اینکه کدام رشته تحصیلی را انتخاب می‌کنند و به کدام مسیر می‌روند، به آن نیاز دارند. این چیزی است که تا الان کمتر بدان پرداخته شده و بنای جدی داریم که در این دوره آن را پررنگ کنیم. پس نظام‌واره‌های شایستگی‌های مشترک که الان در حال حاضر با تمرکز بر چهار شایستگی «هویت اسلامی ایرانی، تفکر، ارتباط مسئولانه و مؤثر، و مدیریت خود» آن را سازمان می‌دهیم، بخشی از این گام است.

یکی از مهم‌ترین دوره‌هایی که هم از نظر حجم و تعداد درس‌های تخصصی مورد توجه است و از این نظر انتقاداتی به آن بوده و هم از این نظر که با چالش‌ها و دشواری‌هایی روبه‌روست، دوره متوسطه دوم است که باید در عنوان‌های آن‌ها تغییراتی اتفاق بیفتد. در افقی گسترده‌تر، عنوان‌های درس‌ها و چگونگی توزیع زمان آموزش از مهم‌ترین چیزهایی هستند که اگر بخواهیم از منظر مدرسه به برنامه درسی نگاه کنیم، در می‌یابیم که در تحقق برنامه درسی و در وضعیت عینی یادگیری دانش‌آموزان نقش بسیار مهمی دارد. اینکه ما چه درس‌هایی را داریم و عنوان‌های این درس‌ها چقدر بر اساس نگاه‌های رشته‌ای (دیسپلینی) بسته شده یا بر اساس نگاه‌های مهارت‌محور. قطعاً ما برای تحول مطلوب در برنامه درسی نیازمند بازنگری در جدول عنوان‌های درس‌ها و همچنین چگونگی توزیع آن‌ها هستیم. مثلاً به وقتی که برای فعالیت‌های تربیتی در اختیار مدرسه است، یا برای آموزش‌های مهارتی یا شایستگی‌های غیر تحصیلی، باید توجه شود.

در گام چهارم تصمیم داریم ناظر به هر کدام از عنوان‌های درسی در جدول درس‌ها، یک راهنمای تفصیلی آن عنوان یا به عبارتی یک سرفصل برایش بنویسیم. بر اساس این راهنما مشخص می‌کنیم آن عنوان درسی باید به چه چارچوب‌هایی از محتوای درسی بپردازد، چه اهدافی را تعیین کند و چه اصول کلی بر آن حاکم باشد.

گام پنجم، تولید راهنمای عمل برنامه درسی ملی در سطح مدرسه و ارائه آن به مدرسه است. در واقع، همان راهنمای عملی که به مدرسه می‌دهیم تا بر اساس آن اولاً وظایف و مأموریت‌های خودش را بداند و ثانیاً خودش بتواند بر اساس آن برنامه‌اش را تنظیم کند. این راهنمای عمل از چند نظر شبیه طرح بوم است. از نظری هم ما تا به حال سابقه‌اش را نداشته‌ایم. در واقع، از طرفی به مدرسه خواهیم گفت تکالیف چیست و از طرفی باید حدود اختیارات مدرسه مشخص شود.

در گام ششم، راهنمای تولید بسته‌های تربیت و یادگیری و استانداردهای مرتبط با آن را تهیه خواهیم کرد تا گروه‌های تألیف بتوانند متناسب با این راهنماها، پیشنهادهای خودشان را ارائه کنند. تا الان سازمان به صورت متمرکز خودش به تألیف کتاب و تولید بسته‌های تربیت و یادگیری می‌پرداخت. البته در تولید برخی از محتواهای چندرسانه‌ای که به عنوان رمزینه‌های پاسخ سریع در کتاب‌های درسی درج شده‌اند، از تولیدکنندگان غیرسازمانی هم زیاد استفاده کرده‌ایم. این مسیر را ادامه خواهیم داد. بر اساس این نقشه راه جدید، برنامه ما این است که این فرایند را گسترش بدهیم؛ به خصوص در یک مجموعه از تألیف کتاب‌ها که می‌توانیم، از ظرفیت‌های بیرونی استفاده کنیم. بنا این است که بتوانیم این امکان را فراهم کنیم. قطعاً شرط اول فراهم کردن چنین امکانی آن است که استانداردهای کتاب درسی و اجزای بسته‌های تربیت و یادگیری را که دیگران می‌توانند در تولید مشارکت کنند، تولید کنیم. ما باید این راهنمای تولید را آماده کنیم. پس از آن، گروه تولیدکننده می‌تواند از همکاران داخل سازمان باشد یا از مجموعه بیرون سازمان. گام هفتم، گام تولید بسته‌های تربیت و یادگیری است، اعم از تألیف کتاب یا تولید محتوای چندرسانه‌ای که گروه‌های داخل سازمان یا بیرونی انجام خواهند داد.

گام هشتم هم تدوین نظام خدمات پشتیبانی و ارائه این خدمات است که وقتی بسته‌های تربیت و یادگیری به مدرسه‌ها ارائه می‌شوند، سازمان به ارائه خدمات متعهد باشد.

بر اساس این نقشه کلان، راهنمای اجرای برنامه درسی در سطح مدرسه چگونه خواهد بود؟

مادر واقع در این نقشه، در گام پنجم، تهیه راهنمای عمل برنامه درسی ملی در سطح مدرسه را پیش‌بینی کرده‌ایم. راهنمای عمل عبارت است از یک متن توضیحی که به عوامل مدرسه (مدیر و معلمان...) خواهد گفت، برای اجرای برنامه درسی در سطح مدرسه چه کارهایی باید بکنیم. در این مسیر، راهنمای اجرا به عوامل داده خواهد شد. ماسعی خواهیم کرد در آن راهنمای عمل یک نسخه یا ویرایشی از برنامه درسی ملی و دیگر اسناد تحولی را به زبان مدرسه و برای مدرسه آماده کنیم تا همکاران به صورت بسیار عینی و جزئی بدانند چه باید بکنند. به خصوص یک تصویر کلان از آن دوره داشته باشند. لذا بخشی از آن راهنمای عمل به یک مجموعه آگاهی بخشی‌هایی اختصاص دارد که ذهنیت کلان همکاران ما را نسبت به آن دوره شفاف کند. مثلاً توضیحاتی از این جنس که هدف کلی این دوره چیست؟ ویژگی‌های دانش‌آموزان در این دوره چیست؟ کسانی که در این دوره تدریس می‌کنند چه ملاحظاتی باید داشته باشند. بخشی از این راهنما به این کلیات اختصاص دارد و بخش‌های دیگر به این خواهند پرداخت که برای تأمین این اهداف به چه نوع مواد آموزشی و چه ساعت‌هایی نیاز است و منطق کلی ساعت‌ها در این دوره چیست؟ چه اقداماتی را مدیر و عوامل مدرسه باید انجام دهند؟ چه اصول و روشی را باید در کارشان حاکم کنند و چگونه باید دستیابی به این اصول را دنبال کنند و آن را بسنجند. لذا راهنمای اجرای برنامه درسی در سطح مدرسه، به تفکیک هر دوره تحصیلی، چیزی است که در گام پنجم آماده خواهد شد و در اختیار مدرسه قرار داده می‌شود.

مشارکت معلمان و استادان در طراحی و تولید این طرح‌واره چگونه خواهد بود؟

سؤال بسیار خوبی است. یکی از نقاط ضعف فعالیت‌های سازمان این بوده که کمتر از منظر مدرسه و از منظر معلمان به برنامه درسی ملی نگاه کرده است. مادر این طرح‌واره و نقشه راه سعی می‌کنیم حداکثر مشارکت را از معلمان و استادان و صاحب‌نظران داشته باشیم. علی‌القاعده، بخش‌هایی از طرح‌واره هست که نیازمند مطالعات پیشینی است و این مطالعات پیشینی را به کمک صاحب‌نظران و استادان و کسانی که

تخصصی در آن زمینه دارند، به دست خواهیم آورد. افزون بر آن، هر یک از این گام‌ها یا اکثر آن‌ها در مرحله‌ای نیازمند اعتبار بخشی هستند. برای اعتبار بخشی در نظر داریم به‌طور خاص از معلمان و دبیران و آن دسته از فعالان تعلیم و تربیتی که در میدان مدرسه هستند، استفاده کنیم. علاوه بر آن، در گام‌های تولید و آماده‌سازی هم همیشه در سازمان، در شوراهایی که درگیر این کار هستند، از مشارکت معلمان بهره‌مند می‌شویم. در نظر داریم برای برخی از گام‌ها شیوه‌های متعدد اعتبارسنجی را به کار ببریم که در آن همه مشارکت‌کنندگان از نظرات دیگران هم مطلع می‌شوند و می‌توانند به نظرات هم‌رأی مثبت یا منفی بدهند تا بتوانیم در اعتبار بخشی‌ها شفافیت بیشتری داشته باشیم.

پیش‌بینی شما درباره زمان آغاز تولید بسته‌های تربیت و یادگیری چیست؟

پیش‌بینی ما این است که به فضل خدا، اگر شرایط مهیا شود، از ابتدای سال ۱۴۰۳ اولین بسته آموزشی مربوط به دوره اول ابتدایی را شروع کنیم. در دوره متوسطه کار وابسته به این است که عنوان‌های درس‌ها و همچنین باز طراحی دوره متوسطه دوم را به چه نحوی پیش ببریم. بر اساس نوع طراحی‌ای که آنجا انجام می‌دهیم و تغییری که در کتاب‌ها و مواد و منابع آموزشی متوسطه صورت می‌گیرد، تصمیم خواهیم گرفت و اقدام خواهیم کرد. الان فعلاً برای دوره اول ابتدایی پیش‌بینی داریم که ان‌شاءالله از مهر ۱۴۰۳ بتوانیم اولین بخش‌های گام فرایند تولید بسته را شاهد باشیم.

جمع‌بندی

تلاش ما این است که در طراحی این نقشه یا طرح‌واره، اولاً تا جای ممکن، به آنچه نیاز دانش‌آموز و جامعه است و مغفول بوده، توجه کنیم؛ به خصوص مباحثی مثل شایستگی‌های پایه و عمومی و توانمندی‌هایی که بچه‌ها برای زندگی امروزی به آن نیاز دارند، اما در برنامه درسی و محتوای آموزشی کمتر بدان پرداخته شده است. همچنین، تمرکز و تلاشمان این بوده که سعی کنیم به برنامه درسی و محتوا از منظر مدرسه و معلم نگاه کنیم. البته توجه داریم که همیشه محدودیت‌ها و موانعی هم وجود دارند که باعث می‌شوند آنچه مدنظر ما است، نتوانیم به صورت کامل عملیاتی کنیم. به این نکته هم توجه داریم که هر چه طراحی ما خوب باشد، اگر در مقام اشاعه و ترویج و اجرایی شدن نتوانیم آن تغییر نگرش را به خوبی رقم بزنیم، برنامه موفقیت‌آمیز نخواهد بود. لذا با همکاری دیگر معاونت‌ها و دیگر بخش‌های وزارتخانه، باید بخشی از انرژی و تلاش را بگذاریم بر وارد کردن این مواد و منابعی که در مدرسه تولید می‌شود.

در واقع، اینکه محصول ما به زبان مدرسه و مورد پذیرش مدرسه باشد، یکی از ملاحظات جدی ماست؛ به خصوص آن خروجی‌هایی که به‌طور مستقیم به مدرسه عرضه خواهند شد. مثل راهنمای عمل برنامه درسی ملی در سطح مدرسه یا اجزای بسته‌های تربیت و یادگیری. این‌ها حتماً باید این ویژگی را داشته باشند که به زبان مدرسه نوشته شده باشند و در مدرسه مورد پذیرش واقع شوند. در آخر از همه معلمان و دلسوزان می‌طلبیم که ما را در این مسیر یاری کنند.

تمرکز و تلاشمان این بوده که سعی کنیم به برنامه درسی و محتوا از منظر مدرسه و معلم نگاه کنیم